

מאמר

מצות אהבת השם

חלק א' – גדרי המצוה: א. קיום המצוה הינו ברגש או במחשבה ב. התמיהות בענין שיעור האהבה המחויבת ג. דרגות בבני אדם ד. שיעור האהבה לקיום המצוה ה. גדר ביטול המצוה ו. דברי הח"ח. ז. תמצית חלק א.

חלק ב' – דרכי קיום המצוה למעשה: א. ההתבוננויות המביאות לאהבה ב. העבודה היותר קרובה אלינו.

הנה רבים המתקשים בדרך הקיום המעשי של מצות אהבת השי"ת, ואף נבוכים כשרואים את עצמם בלתי מסוגלים להגיע להרגשת האהבה המתוארת בדברי רבותינו הראשונים, והדבר מביא רבים עד ליאוש ועזיבת ההשתדלות לקיים מצוה זו. וכמה רב ההפסד אחרי שמצוה זו היא יסודית ועיקרית לכלל עבודתו ית' [כדלקמן אות ו'] והיא מהמעלות העליונות שבעבורן נברא האדם [שעי"ת ש"ג, יז]. במאמר זה ננסה א. להבהיר גדרי המצוה למעשה ולהראות ששייכת היא לכולנו לפי דרגתנו, ב. ליתן הדרכה מעשית השוה לכל אחד כיצד לאחוז במצוה זו ולהוסיף בה.

חלק א' – גדרי המצוה

א. קיום המצוה ברגש או במחשבה

נצטוינו בתורה במצות אהבת השי"ת דכתיב [דברים ו, ה] ואהבת את ה' אלקיך וגו', ובפשוטו הציווי הוא על הרגש, שקיום המצוה הוא בהגעה לרגש האהבה להשם. **וצריך ביאור** איך יתכן לצוות על הרגש, והרי הרגש אינו בשליטת האדם כמו תנועת איבריו לעשיית מצוות.

והנה כבר עמד בזה ה'קנאת סופרים' [סה"מ עשה ג'] ובאר "ועם זה יתכן לומר בציווי האהבה היינו שנצטוינו על ההתבוננות במצותיו ובמעשיו וכו' באופן שההתבוננות הוא בחירי ועליו יובן הציווי של ואהבת, אבל האהבה עצמה היא ענין מסובב ונמשך עכ"פ מן ההתבוננות וכו' " עכ"ל. והיינו שהגם שאין ביכולת האדם להכריח עצמו להרגיש אהבה מ"מ הבחירה בידו להתבונן בדברים המולידים בליבו את האהבה, והציווי של ואהבת הוא על עצם ההתבוננות הזו שעל ידה יגיע לרגש האהבה, ומשמע דס"ל דהמתבונן אף אם לא הגיע עדיין להרגשת האהבה כבר קיים את המצוה¹. וכן נראה בדברי הפלא יועץ [בתחילת ערך אהבה] שכתב שמצוה זו "מתקיימת במחשבה והרהור לבד כי כאשר יתן אל ליבו שראוי לאהוב את השם אהבה עזה ה"ז מקיים מצוה רבה", ומשמע שעוד קודם שמגיע לרגש האהבה כבר מקיים המצוה.

¹ והגם שתכלית ההתבוננות היא ודאי להגיע לרגש האהבה מ"מ אין השגת התכלית מעכבת בגדר קיום המצוה. [דוגמא בעלמא לדבר מש"כ הרמב"ם (פיהמ"ש סנהדרין בהקדמתו לפרק חלק) שתכלית לימוד התורה הוא ידיעתה ועם זאת פשוט שבכל לימוד, גם זה שאין מגיע בו לידיעה, מתקיימת מצות ת"ת].

אכן מאידך יש משמעות ברמב"ם [סה"מ עשה ג' וכע"ז בחינוך מצוה תיח] דלקיום המצוה צריך את רגש האהבה עצמו. דז"ל "שצונו לאהבו יתעלה וזה שנתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו **עד ששיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג וזאת היא האהבה המחוייבת** וכו"².

ויותר מזה נראה בהלכותיו [יסוה"ת רפ"ב] שבהל' א' כתב "הא-ל הנכבד והנורא הזה **מצוה לאהבו** וליראה אותו שנא' ואהבת וגו'" ובהל' ב' כתב "והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב וכו'", הרי שחילק בין מהות המצוה שהיא "לאהבו" לבין "הדרך" לאהבתו, ומשמע שהמתבונן ועוד לא הגיע להרגש אהבתו עוד לא זכה לקיים את גוף המצוה³.

ובאשר לקושיא איך יתכן לצוות על הרגש- נראה לפימש"כ הרמב"ם והחינוך הנ"ל שע"י ההתבוננות "תבוא האהבה בהכרח" ומשום כך שייך שפיר לצוות על רגש האהבה⁴.

ב. התמיהות בענין שיעור האהבה המחויבת

כתב הרמב"ם [תשובה י, ג] "וכיצד היא האהבה הראויה הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה רבה עזה עד מאוד עד שתהא נפשו קשורה באהבת השם ונמצא שוגה בה תמיד כאילו חולה חולי האהבה וכו' יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו שוגים בה תמיד כמו שציונו בכל לבבך ובכל נפשך וכו'". חזינן בלשונותיו שתי הפלגות בגדרי המצוה :

בשיעור האהבה - "עד ששיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג" [סה"מ הנ"ל].

ובזמן האהבה - "ונמצא שוגה בה תמיד"⁵ [הל' תשובה הנ"ל].

וצ"ב טובא איך זה יתכן לנו לעמוד בקיום מעשי של שתי הדרישות המפליגות הללו, איך יתכן שהתורה תדרוש מכל אחד ואחד מישראל בחיוב של מצות עשה גמורה דבר שהוא כ"כ מעל דרגתו?

ג. דרגות בבני אדם

ונראה לבאר שיש דרגות דרגות בבני האדם וסברא פשוטה היא שבחובות הלבבות לא נדרש מהאדם ההמוני מה שנדרש מבן העליה, שהרי הן יכולת ההתבוננות והן תוצאותיה משתנות טובא מגברא לגברא, והר"מ והחינוך כתבו לנו את הדרגה העליונה שהיא **תכלית האהבה הראויה**⁶, וזה אינו נדרש מכל אחד ואחד אלא רק ממי ששייך לה, וכן משמע מדברי הר"מ [תשובה י, ב] "שבזמן שיאהב אדם את השם אהבה **הראויה** מיד יעשה כל המצוות מאהבה" והוסיף ש"מעלה זו היא מעלה גדולה מאוד

² הקנאת סופרים הנ"ל נראה דלמד דדברי הר"מ בסיפא "וזאת היא האהבה המחוייבת" קאי אדלפני לפניה, על הרישא "שנתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו", אלא דיש בזה דוחק דלפ"ר הסיפא קאי רק אדלפניה, על ש"נתענג בהשגתו תכלית התענוג" שזהו הרגש ולא ההתבוננות, ועוד שהמשמעות הפשוטה והמדוברת של "אהבה" היא רגש [וכדהבין הקנאת סופרים עצמו בקושייתו] ולפיה "האהבה המחוייבת" דכתב הרמב"ם משמיעתנו חיוב על הרגש [ולקמן תתורץ קושייתו בע"א].

³ וכן משמע בחובה"ל [שער אהבת השם פ"ג] שהביא את ההתבוננות במעשי השם וברואיו בכלל ה"הקדמות" לקיום מצות אהבת השם ומשמע שאיננה עדיין גוף המצוה, ויתרא מזה נראה ממהות שאר ההקדמות למצוה זו שהזכיר שם [כדוגמת האמונה ביחוד הבורא והכניעה אליו ועוד עיי"ש] שפשוט שאין בהשגתם בפ"ע קיום למצות האהבה ומשמע דה"ה להתבוננות זו, שכל שלא הגיע לרגש האהבה עצמו עוד לא הגיע לקיים את גוף המצוה.

⁴ שו"ר שכי"כ אור החיים הק' [דברים ו, ו] "עוד ירצה ללמד בני ישראל דרך שיתקבלו הדברים אצלם לאהוב השם כי האהבה אינה מעשה שיכריח האדם רצונו לעשות מצות המלך אלא הוא דבר שתלוי בלב וכל שהלב לא ירגיש דבר שיפעיל בו החשק אינו אוהב וכו' לזה באה העיצה מא-ל יועץ ואמר והיו הדברים האלה וגו' על לבבך פירוש שיתמיד שימת הדברים על לבו וכו' ירוץ לבו לאהבת השם", וחזינן בדבריו שנקט בפשיטות שמצות האהבה היא ברגש הלב ועמד בקושיא ובתירוץ הנ"ל.

⁵ וכעין זה כתב החינוך [מצוה תיח] "ענין המצוה שנחשוב ונתבונן בפקודיו ובפעולותיו עד ששיגהו כפי יכלתנו ונתענג בהשגתו בתכלית העונג וכו' סוף כל דבר יעשה כל יכלתו להרגיל מחשבת ליבו כל היום באמונתו ויחודו עד שלא יהי רגע אחד ביום ובלילה שלא יהא זוכר אהבת אדוניו וכו'".

⁶ וכעין זה מצינו ברמב"ם [ת"ת ג, ו] "מי שנשא ליבו לקיים מצוה זו **כראוי** ולהיות מוכתר בכתר תורה וכו'" וכונתו ב"כראוי" לשלמות המצוה.

ואין כל חכם זוכה לה", וכ"כ בשמונה פרקים [פ"ה] שאת מדרגת שלימות האהבה לא ישיגוה אלא "מעט מזעיר" עיי"ש, והיינו שדרגה זו אפשרית רק למיוחדים שבעם.⁷

והנדרש מאיתנו הוא רק להשתדל בהתבוננות הנ"ל על מנת להגיע לרגש האהבה כ"א לפי יכולתו. [ושיעור חיוב ההשתדלות בזה מן הדין יבואר לקמן אות ה' בביאור גדר ביטול המצוה].

ד. שיעור האהבה לקיום המצוה

הנה נתבאר שהנדרש למעשה הוא להשתדל בהתבוננויות בדברים המביאים לרגש אהבת השם, ולמשמעות הרמב"ם והחינוך וחובה"ל הנ"ל [אות א] שקיום המצוה הוא רק כשמגיע בפועל להרגשת אהבת השם צריך לדעת אם נצרכת לכך איזו דרגה של אהבה שבפחות ממנה לא הוי קיום לעשה. ומסתבר שאחרי שהאהבה היא כולה דבר שבהרגשה ולא במעשה, אי אפשר ליתן בה שיעור [לא למטה ולא למעלה], וכל שמכיר אדם בעצמו שהגיע למשהו מהרגשה זו, כבר הוי ליה קיום למצוה. וכן משמע קצת מלשון החינוך [העתיקוהו הח"א והביה"ל סי' א' ד"ה הוא כלל גדול] שכתב גבי השם מצות תמידיות ובהן אהבת השם "שכל זמן וכל רגע שיחשוב בהן קיים מ"ע", דמשמע שבכל מחשבה פורתא כבר הוי קיום למ"ע אע"ג שכפי מיעוט המחשבה כך ימעט הרגש.⁸

ה. גדר ביטול המצוה

והנה מסברא היה נראה לכאוי דכל שלא מתבונן ההתבוננות הנ"ל השייכת לו כפי כוחותיו כבר הוי מבטל את העשה.

אבל החינוך הנ"ל סיים דבריו בזה"ל "והעובר על זה וקובע מחשבתו בענינים הגשמיים ובהבלי העוה"ז שלא לש"ש, רק להתענג בהם לבד, או להשיג כבוד העוה"ז הכוזב להגדיל שמו לא לכוונה להטיב לטובים ולחזק ידי ישרים - בטל עשה זה וענשו גדול" עכ"ל [והעתיקוהו הח"א כלל א' ס"ה והביה"ל בריש סימן א']. חזינן דלא כתב שהביטול הוא בחוסר ההתבוננות, ומשמע שאינו עובר על העשה בחסרון גרידא של התבוננות הנ"ל אלא רק בשעושה לאידך גיסא, ש"קובע מחשבתו"⁹ לאהבת הנאתו בענינים הגשמיים מבלי שיתוף למצוה כלל¹⁰ שזוהי מחשבה ההפכית לאהבת השם¹¹. וצריך לדעת טעמו אמאי לא חשיב ביטול במה שמחסיר את ההתבוננות הנדרשת.

⁷ וכן כתב חוה"ל [שער אהבת השם פ"ד] "האהבה השלימה לא תתכן מכל אדם לפי שהיא למעלה מן היכולת הבשרית מפני שהטבע הפכה וכנגדה וכו' ", וכע"ז בדרשות הר"ן [דרוש העשירי] "ואחר שהמשיגים אותה על רוב השלימות וכו' והוא ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד אותו בכל לב ונפש הם מעטים מאוד עד שאפשר שלא ישיגוה אחד מיני אלף", וכן משמע במסילת ישרים פ"ט שתאר את אהבת השם בדומה לר"מ הנ"ל והוסיף "הנה זאת היא המידה הנחמדת אשר אליה זכו החסידים הראשונים קדושי עליון וכו' ".

⁸ אמנם נראה דלהמשמעות הנ"ל שקיום המצוה הוא ברגש לא סגי במחשבה בעלמא אלא בעינן מחשבה שיש בה לכה"פ נגיעה להרגשת הלב. וגם להקנאת סופרים והפלא יועץ דס"ל דיש קיום למצוה אף בעצם ההתבוננות מ"מ נראה דבעינן מחשבה כזו שיש ביכלתה להביא לנגיעה בהרגשת הלב. [וביראים (סי' תה) גבי מצות יראת השם כתב "וגדולה היא יראת השם שהרי אדם יכול לקיימה אלף פעמים ביום, שבכל שעה ורגע שהוא זוכר את המצוה וחרד לבו עליה קיים את ה' תירא", ובסברא היה נראה דה"ה גבי מצות אהבת השם דשתיהן הן מן המצות התמידיות התלויות במחשבה. אמנם תיקשי לן מ"ט היראים כתב כן רק גבי מצות היראה ולא גבי מצות האהבה שהביאה קודם בסמוך סי' תד וכן ילה"ק מלשונו "וגדולה היא יראת ה" דמשמע שזו מעלה מיוחדת הנמצאת רק בה ולא בעוד מצות, וצ"ע בדעתו].

⁹ ונראה דגדר "קובע מחשבתו" הוא לא לפי משך הזמן אלא לפי נתינת הלב לדבר, שכל שמביא עצמו ל"שקיעות" המחשבה בס [והעד לכך שמנותק באותו זמן מכל מחשבה והכרה באיזה צד רוחני שיש בהם] חשיב קובע.

¹⁰ כן מדויק בלשון החינוך הנ"ל שכתב "רק להתענג בהם לבד", אבל אם קובע דעתו בענינים הגשמיים אך לא רק לתענוג אלא משתף בדעתו איזו כוונה טובה למצוה - גם זה אינו עובר על העשה, וראה עוד לקמן הע' 14.

¹¹ ראה חוה"ל [פתיחה לשער אהבת השם] שכתב שהקדים את שער הפרישות לשער אהבת השם "כי מן הנמנע ממנו שתתישב אהבת הבורא בלבנו עם התיישב אהבת העולם בנו", ובשער חשבון הנפש [חשבון כ"ה] כתב שלא ישכנו אהבת עוה"ב ואהבת עוה"ז בלב האדם שהם הפכיות וצרות זל"ז כמו שלא ישכנו אש ומים יחדיו, וכע"ז כתב החינוך עצמו במצוה רמ"ח בשרשי המצוה.

ונראה לבארו דכיון שמצוה זו היא "מן המצוות התמידיות על האדם ומוטלות עליו לעולם" [לשונו שם], וזה אי אפשר שיחויב האדם להתבונן אדם באהבת השם בתמידות כל היום¹², וא"כ מה דחשיבא מצוה תמידית זה רק לענין השייכות שלה להעשות תמיד בכל זמן, ואחרי שלא נתנה תורה זמן מסוים לחיוב התבוננות הזה הרי שלעולם אין אדם נתפס על ביטולה במה שמחסירה בשב ואל תעשה¹³, ועבירת ביטולה תהיה רק בעשותו דבר ההופכי לה, וס"ל להחינוך שקביעות המחשבה בענינים הגשמיים וכו' הוי דבר ההפכי, וראה הערה¹⁴.

[ולענין אם העובר איזו עבירה במזיד מבטל גם המ"ע דאהבת השם ראה הערה¹⁵].

ומ"מ כל הגדר הנ"ל הוא רק בעבור שלא להתפס בביטול העשה, אבל בשביל לזכות לקיום המ"ע אי אפשר בלי התבוננות הנ"ל, ורצון התורה שהאדם ירגיש אהבת השם וזאת ישיג רק ע"י ההתבוננות, וכל זמן שאדם חושב בדברים המביאים לאהבת השם [ומגיע עי"ז לאיזה רגש כנ"ל אות א'] הוא מקיים את העשה דומיא דמצוה קיומית, וכל שאינו חושב מאומה אודותם אינו מקיים את העשה אך גם

¹² ומש"כ הר"מ והחינוך דרגת השוגים באהבת השם בכל רגע תמיד זה קאי באלו היחידים שכבר נפשם אחוזה ברגש הזה מבלי צורך בהתבוננות על מנת להעירו ולקיימו.

¹³ וכע"ז מצינו דעת החינוך במצוות יראת השם [תלב] שהגם שחיובה הוא תמיד מ"מ אין אדם נתפס בביטולה אלא בשעה שהגיע דבר עבירה לידו ולא שת ליבו ליראה מהשם "שהוא שעת עשה זו בכיוון" כמבואר שם, וכן מצינו בדבריו במ"ע דוידוי-תשובה [שסד] דכתב דחיובה הוא בכל זמן ומ"מ כתב דאינו מבטלה רק כאשר לא התוודה על חטאיו ביום הכיפורים שהוא יום קבוע לכך. ¹⁴ הנה לכאוי היה מקום לדון בדברי החינוך הללו [לפי מה שבארנוה לעיל הע' 11] שקביעות המחשבה בהנאות עוה"ז הוי דבר ההפכי לאהבת השם, דלכאוי כל החסרון שיש בקביעות זו הוא רק ההעדר של אהבת השם, והגם שאופן זה הוא ההעדר היותר חזק שאינו מאפשר כלל לקיים משהו מאהבת השם מ"מ סו"ס במהותו אינו דבר ההפכי לאהבה [דרק שנאה היא דבר שבמהותו הפכי לאהבה]. ולדברי החינוך תקשי לן שכן אדם שנפשו לא הגיעה לשביעה מתענוגים רוחניים [כמצוי בזמננו] טבעי הדבר שירצה לפרקים הנאות עוה"ז ואף יהיו זמנים שיחשוב ויתכנן השגתו וישקע במחשבתו ובדרך מימושן מבלי לשתף עמם איזו כוונה רוחנית, וכי יתפס בזה בבטול העשה דאוריתא? ואפשר שכל שמגמתו באופן כללי לעשות רצון השם ומונח בהכרתו שדברים אלה מיטיבים את הרגשתו ועי"ז את תפקודו ובכלל זה את אופן קיום מצוותיו סגי בהכי שלא יתפס בביטול [אף שאינו זכור עתה בפרטות ענין זה].

ושאר ראשונים לא פירשו לנו את גדר הביטול, ואפשר דלא ס"ל גדר החינוך בזה ובפרט משמע הכי בדברי אלו שנחתו לגנות את ההמשכות אחר הנאות עוה"ז ולא הזכירו כלל שיזכרו מלקבוע מחשבתו בהם שלא יבטל עשה, וכן סתימת הטור והשו"ע [סי' רלא] שכתבו שהעושה את עניני העוה"ז להנאות גופו ולא לעבודת השי"ת "אינו משובח". ואמנם הח"א והביה"ל הנ"ל העתיקו דברי החינוך, אך הביאום אגב ביאורם את עצם המצוות התמידיות ואין הכרח שאף בפרט זה ס"ל הכי, וכן משמע במ"ב שבכמה מקומות [ביה"ל רס"י תקכט ועוד] מתח ביקורת על השוקעים בהבלי עוה"ז ולא הזכיר איסור ביטול עשה זה, ויתירא מזו מצינו בדבריו בספר המצוות הקצר במצוות אהבת השם [עשה ג] שהשמיט את דברי החינוך הללו בעוד שבמצוות הסמוכות לה [ה, ה] העתיק דבריו בגדר ביטול. ושמענו מהגה"צ רבי אברהם פולק שליט"א [משגיח ישיבת סלובודקה] ששאל את החזו"א מתי נחשב לאדם שמבטל מצוות ואהבת והשיבו כל זמן שיש בלבו אמונה בקב"ה אינו מבטל.

¹⁵ מדבאר החינוך את ביטולה של המצוה רק באופן הנ"ל ולא הזכיר שגם כל העובר עבירה מבטל את המצוה [כדכתב בבטול מצוות היראה (תל"ב)] משמע לכאוי דס"ל שאף הנכשל בעבירת מזיד גמורה לא חשיב ליה למבטל המצוה, והדבר צ"ב. ונראה לבארו שאכן אף במעשה עבירה עדיין אין שלילה גמורה לאהבת השם, דיש שייכות להחוטא אף בשעת חטאו להרגיש משהו מאהבת השם רק יצרו חזק יותר ולכן הוא נכשל, וכדמצינו באהבת אדם לחבירו שיש לה דרגות דרגות ופעמים שיעדיף את הנאות ואהבת עצמו על פני חבירו ואי"ז סתירה לאהבתו אותו, משא"כ קביעות המחשבה בעניני העוה"ז תופסת היא את כל מחשבת האדם ולא משאירה מקום כלל לאהבת השם באותה שעה.

ומאידך שמענו מח"א שליט"א לדחות משמעות זה שבדברי החינוך די"ל להחינוך חידש שאפילו קביעות המחשבה בעניני עוה"ז שאין בהם איסור בפ"ע חשיבא דבר ההפכי לאהבה ופשיטא ואצ"ל שעבירה ממש הוי דבר ההפכי לה וביטול להמצוה.

אכן בפיהמ"ש להרמב"ם [ברכות פ"ט מ"ה] על מאמרם ז"ל בכל לבבך בשני יצריך ואפילו בדבר עבירה כתב דאף בשעת עבירה צריך להשיב אל לבו אהבת הא-ל עי"ש ומבואר שאף מעשה עבירה אינו סתירה לאהבת השם, וכן משמע קצת בירושלמי [סופ"ק דברכות הביאו המ"ב ס"י סא ס"ק ב] דבפסוק ואהבת מרומז דבור לא תשא "דמאן דרחם למלא לא משתבע בשמיה לשיקרא" ומדדתיחיד לאו זה מכל הלאוין משמע קצת דרק הוא הפכי לאהבת השם, וכן משמע מדברי הח"ח שכתב בסוף פתיחת ספרו שחקר ודרש היטב את התרי"ג מצוות עד שמצא את אלו השייכות לאיסור לה"ר ועם כל זאת לא מצא אצל המספר לה"ר את ביטול מצוות אהבת השם ומשמע דס"ל דהעובר עבירה אינו מבטלה, וכן נראה מדברי החזו"א דלעיל [סוף הע' קודמת] שתלה את ביטול המצוה רק בהעדר אמונה בו ית'.

[ואף למה שציידנו שאין העובר עבירה מבטל עשה זה נראה דה"מ בעובר במזיד לתיאבון משא"כ העובר להכעיס מסתברא דודאי חשיב כדבר ההפכי לאהבתו ית'. מיהו בלשון פיהמ"ש הנ"ל (מהדורת המאור עפ"י תרגום חדש) איתא "שיקבע בליבו אהבת הא-ל ולהאמין בו אפילו בשעת מרידה והכעסה והרגזה", וצ"ע. שו"ר שבמהדו' מה"ק תרגם "שישים בלבו אהבת הא-ל והאמונה בו אפילו בעת המרי והכעס והרגז שכל זה הוא יצר רע", ולכאוי פירושו דמרי היינו העובר עבירה לתיאבון וכעס ורגז היינו כשהאדם שרוי בכעס ורגז, וזהו שסיים הר"מ שכל זה הוא יצר רע, ר"ל אף עצם היותו בכעס ורגז (אבל בעבירה להכעיס לא קמייירי הר"מ כלל). ושמענו מחכם אחד שליט"א הבקי בכתבי הר"מ דזהו התרגום המדויק ממקור הדברים שבלשון הערבית].

ו. דברי הח"ח

כתב המ"ב [סי' כ"ה ס"ק י"ד] "כתב בספר חרדים¹⁷ כשאומר ואהבת את ה' יראה להכניס אהבת השם בלבו שלא יהא כדובר שקר ח"ו", ובשמה"ל [ח"ב, חתימת הספר פ"ב] כתב זאת מדנפשיה כסברא פשוטה והוסיף "ואם קשה לו לכיין כל זה בעת קרי"ש יראה להתבונן בכל זה **עכ"פ פעם אחת ביום**, דכי בשביל שהיא מצוה תדירית שאינה תלויה בזמן כידוע, תהיה נגרעת שלא יראו לקיים אותה עכ"פ פעם אחת ביום, וטוב שיראה להתבונן בזה אחר התפילה קודם שיכנס לביתו לאכול, **ודומיא דשאר מצות המוטלות על האדם** כמו תפילין או לולב ומיניו בחג הסוכות דאינו אוכל קודם שמקיימן וכו".

ובספר שם עולם [שער החזקת התורה פ"ב] כתב **"ובעו"ה** אנו קורין בכל יום ואהבת את וגו' ואין אנו רואין להתבונן שנגיע לאהבת השם, ובקריאת ואהבת לבד בודאי אינו מקיים המ"ע הזו כמו שאינו מקיים מצות תפילין באמירת וקשרתם, **והיצה"ר מטעה אותנו בזה"**.

ולכאורה מלשונותיו אלו משמע דסובר הח"ח שיש חיוב מן הדין להתבונן באהבת השם בשעת ק"ש, ועכ"פ פ"א ביום¹⁸, אכן נראה להתבונן בהן כדלקמן :

הנה לעצם החיוב נראה שמה שכתב שיראה להתבונן **עכ"פ פ"א ביום** אין כוונתו לומר שיש בזה חיוב מן הדין [כך שהמחסיר זאת מבטל את המצוה], אלא כתב כל זאת רק בתור דברי זירוז למצוה זו, דמהיכי תיתי שהח"ח יחלוק על החינוך ויחמיר בגדר ביטול העשה ללא שום תימוכין רק מסברא דנפשיה, ועוד שלא יזכיר בדבריו כלל את החינוך בתור דעה אחרת, ובפרט שהעתיק דבריו בביה"ל סי' א [כנ"ל ס"ה].

וכן נראה לדייק בדבריו שלא הזכיר לשון ביטול למצוה רק באר דהוי חסרון בקיום המצוה - ש"לא תהיה נגרעת שלא יראו לקיים אותה", וכן מדלא הזכיר לשון חיוב מוחלט רק לשון **"יראה להתבונן עכ"פ פ"א ביום"**.

ומה שדימה אותה לשאר מצות המוטלות על האדם מה"ת כמו תפילין או לולב שאף אסור לאכול

¹⁶ וכתבנו רק לשון "דומיא" משום שהגם שלענין הביטול היא דומה למצוה קיומית דלא נתפס הנמנע מקיומה בביטול המצוה, מ"מ לענין הקיום יש בה יותר מאשר מצוה קיומית שכן רצון התורה הוא שאדם יעשה את כל יכלתו להגיע לאהבת השם בכל לבבו וכמ"ש הר"מ והחינוך, ומקורם מפשטיה דקרא כדבאר הר"מ [תשובה י, ג] "וכיצד היא האהבה הראויה וכו' וכו' כמו שצינונו בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך", נמצא דכל המוסיף איזו בחינה באהבה זוכה לא רק להידור מצוה אלא לתוספת בגוף המצוה מה"ת. [בהאי קרא ישנם שני לימודים החלוקים בגדריהם: האחד הוראה מפשטיה דקרא בכל לבבך ובכל נפשך והיא לשיעור רגש האהבה שתהיה גדולה בלב ונפש והוא אינו מחויב מכל אדם (כדלעיל סעיף ג), והשני הוראה מדרשת חכמים והיא דין מסירת נפש וממון לשמירת המצוות וזאת בתוקף של חיוב גמור הנדרש מכל אדם (וטעמא נראה משום שהוא דין מעשי המסור ישירות לבחירת כל אדם)].

¹⁷ יש להעיר שבחרדים [פרק ס"ו אות כ"ח] איתא גבי קרי"ש רק הלשון "אמרו במסכת ברכות כל הקורא קרי"ש בלי תפילין כאילו העיד עדות שקר בעצמו מכאן אנו למדים כיוצא בזה כל **הקורא שמע בלי כוונה** מעיד שקר דהא כתיב בכל לבבך", ולפשוטו הוא קאי אכוונת התיבות [וכן מוכח מדכתב שם והוא הדין לתפילה] ומ"מ המ"ב הביאו לנידו"ד דמצות האהבה. [ובעצם דברי בעל החרדים נראה דלא ס"ל לחדש דחיוב זה הוי חיוב מן הדין ממש, דהא הביא עמו (שם) כדוגמתו חידושים נוספים בזה"ל "...והוא הדין לתפילה ואם מהרהר בקייני העולם גם זה שקר ביוכל מאודך" שמחשיב ממונו מעבודת בוראו...." וכע"ז? כתב עוד באות פ"ז גבי החושב בעניני גופו בעת תפילה או חזרת הש"צ גם זה מעיד עדות שקר בעצמו, ובודאי שאין כוונתו לחדש כל זאת בתור חיובים מן הדין אלא רק בתור 'דברי כיבושין', וכלשונו בכותרת הפרק הזה ובפתיחתו].

¹⁸ וכמו שמצינו במצות אחרות שלא התפרש זמן חיובן וחיובן פ"א ביום כגון חיוב תפילה מדאורייתא להר"מ [ריש הלי תפילה, ועיין היטב בהשגת הרמב"ן לשה"מ עשה ה' דנראה שלא השיג על עצם סברא זו] ותפילין [להסוברים שקיומם פ"א ביום, עיין סי' ל"ז ביה"ל ד"ה מצותן]. [אכן אף אם נימא דס"ל דיש חיוב לפחות פ"א ביום מ"מ מש"כ להכניס אהבת השם בלבו **בשעה שאומר ואהבת**, אין זה מחמת דין במצות אהבת ה' אלא רק מטעם שלא יהיה כדובר שקר, ואף מטעם זה משמע בשמה"ל דלא הוי חיוב גמור מן הדין, שכן הקל בזה במקום קושי והרי קושי אינו דוחה דין ואפשר דזה משום דלא כל אחד יכול להכניס האהבה לליבו בשעה מכוונת ומצמצמת של אמירת ואהבת, משא"כ בתפילין הדבר מסור ביד כל אחד להניחן בשעת קרי"ש].

קודם שמקיימן - כבר פתח הדיבור בזה בלשון "וטוב שיראה להתבונן וכו'", והיינו שהדימוי הוא רק לענין שאכילה לא תשכח אותן ולא להשוותה להיות בגדר חיוב כמותן.

ומש"כ בשם עולם לשונות "ובעו"ה", "והיצה"ר מטעה אותנו בזה" דמשמע שעוסק כאן בלהציל מאיסור דינא, נראה דהוא מפני הגילוי המיוחד שיש בתורה לחשיבות קיום מצוה זו שהגם שאין איסור ביטול בהעדר רגש האהבה, מ"מ **ראוי הוא מה"ת** [כדלעיל הע' 16] לאחוז בה מאוד מאוד¹⁹ אחרי שמצוה זו היא יסודית ועיקרית לכלל עבודתו ית'²⁰ וגם תכליתה²¹.

נמצא דאף למבואר שאין אדם נתפס על ביטול המצוה כשאינו מקיימה, מ"מ המזניח עצמו בתמידות מלעסוק בה **הרי שמלבד שמפסיד שכרה העצום**²² **עוד מאבד לעצמו חלק עיקרי מתכליתו בעולמו** וכדברי רבינו יונה [שע"ת ש"ג אות י"ז] שמנה מצוה זו במעלות העליונות שבעבורם נברא האדם וסיים שם "ומה תקות הנברא אם לא ישים עמל נפשו ועיקר עסקו בדברים אשר נברא בעבורם".

ז. תמצית חלק א'

א. יש שכתבו שכשחושב בדברים המעוררים רגש אהבת ה' אף כאשר אינו מרגיש שום רגש מקיים מ"ע, אכן משמעות הרמב"ם והחינוך והחובה"ל שצריך שירגיש איזה רגש [לעיל אות א].

ב. הראשונים תיארו את מדרגת האהבה המושלמת השייכת רק לשלמים שבעם ואילו הנדרש משאר אדם זה רק להשתדל להתבונן בדברים המעוררים את רגש האהבה [אות ג].

ג. נראה שכל שמרגיש שהגיע למשהו מהאהבה כבר הוי קיום למצוה [אות ד].

ד. גדר ביטול המצוה מבואר בחינוך שהוא רק באופן שעושה דבר ההפכי לה [אות ה].

ה. הגם שאין נתפס על ביטול המצוה בהעדר רגש האהבה מ"מ רצון התורה הוא שיאחז במצוה זו מאד מאד, ולכן הדריך הח"ח שיראה להתבונן בה עכ"פ פעם אחת ביום, ואם יכול יעשה כן בשעה שקורא קרי"ש כשאומר ואהבת [אות ו].

¹⁹ וז"ל החינוך [תיח] "דיני המצוה **שראוי** לו לאדם שישים כל מחשבתו וכל מגמתו אחר אהבת השם וכו' סוף כל דבר יעשה כל **יכלתו** להרגיל מחשבת לבו באמונתו ויחודו וכו'".

²⁰ ראה חינוך [תיח] "ידוע שלא יקיים האדם מצות השם ב"ה יפה, רק באהבתו אותו", וכע"ז כתב הסמ"ג [עשין ג'] "וכל התורה כלולה בזה כי מי שאוהב את המלך כל מחשבותיו לעשות הטוב והישר בעיניו", וראה מסילת ישרים פי"ט שכתב "היראה והאהבה שני עמודי העבודה האמיתית שזולתם לא תכון כלל", והפלא יועץ בריש הספר "אהבה לקב"ה אין מידה טובה הימנה כי ממנה נמשך כל עבודת השי"ת וכל היהדות". וראה עוד בהערה הבאה.

²¹ ראה מש"כ חוה"ל בפתיחתו לשער העשירי - אהבת ה' וז"ל: "שתבין ותדע כל מה שקדם לנו זכרו בספר הזה מחובות הלבבות והמידות ונדבת הנפשות - הן מעלות ומדרגות אל הענין העליון הזה וכו' **והוא תכליתן וסופן**, אין מדרגה למעלה ממנו ולא אחריו עיי"ש. ובספר העקרים סוף מאמר ג כתב "יחויב האדם לאהוב את השי"ת תכלית האהבה, והיתה האהבה אל השי"ת תכלית כל התורה", ובראשית חכמה [שער האהבה פ"א] כתב הטעם שהתורה כפלה מצות אהבת השם פעמים רבות מפני "היותה שרש לכל העבודה האלקית והיא תכלית שלימות הנפש שתדבק בקונה כמ"ש לאהבה ולדבקה בו".

וכע"ז כתב רבי אברהם בן הרמב"ם [בתשובה ה', נדפס בסוף ספר המצוות להרמב"ם] "שהרי תכלית כולם [תרי"ג המצוות] האהבה והיראה ככתוב בתורה וכו' ", ובמפרש על הרמב"ם [יסוה"ת פ"ב ה"א] כתב וז"ל "ולא ניתנו כל המצוות אלא שנגיע בהן לזו המדרגה כדכתיב ובהחלת בחיים למען תחיה וגו' לאהבה את השם".

²² בזוה"ק פ' ואתחנן [דף רס"ג ע"ב] איתא שמצות אהבת השם עולה על כל העבודות ובה מתכבד שם הקב"ה יותר מהכל, ועוד איתא [שם, דף רס"ז ע"ב] שבג"ע המדור של אוהבי השם הוא עליון על כל המדורים, ובספרי [דברים פ"א] "העושה מאהבה שכתו כפול ומכופל", ובאוה"ח הק' [דברים ז, ט עה"פ ולשומרי מצותיו לאלף דור] "רבותינו ז"ל אמרו שלעושים מיראה אלף דור ולעושים מאהבה אלפיים כאמרו [שמות כו, ו] ועושה חסד לאלפים לאוהבי, ונראה כי לא כפל לבד יגיד 'אלפיים' כי בודאי שעושה מאהבה אין קץ לשכר מעשיו וכו' וטעם שאמר סתם כי אין שיעור שוה לאהבה ויש בין אוהב לאוהב כפלי כפלים, אלא קטן שבאוהבים כפלים כגדול שביראים".

חלק ב - דרכי קיום המצוה למעשה

א. ההתבוננויות המביאות לאהבה

כתב הרמב"ם בסה"מ [עשה ג'] "שנתבונן ונשכיל מצוותיו ופעולותיו"- הרי שהדריך אותנו בשתי עבודות התבוננות להשגת האהבה:

הראשונה היא התבוננות בתורה וכלשונו "נתבונן ונשכיל מצוותיו" והביא את לשון הספרי [פ' שמע] שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם, והכרה זו תביאו לאהבתו ית'.

והח"ח בספר שם עולם [שער החזקת התורה פ"ב] הרחיב לבאר איך לימוד התורה מביא לאהבת השם וציין בזה ג' דברים: א. יכיר ויראה כי יש בדברי השי"ת חכמה ותבונה עד אין חקר, הן במה שנראה לעינינו כי בכמה מאמרים קצרים מאוד שבתוה"ק כלול כ"כ הרבה חכמה ודעת אשר יוצרך אפילו מי שהוא חכם גדול לעמול ע"ז כמה שנים, והן במה שכל חכמה שיש בעולם רמוז עיקרה באיזה מאמר קצר [והאריך בזה בהערה ע"ש].

ב. יכיר ביכולת השי"ת שהיא לאין תכלית [דוגמת בריאת העולם וניסי מצרים] ואשר ברצונו מחיה את כל הנבראים ומנהיגם.

ג. יכיר שהגם שהאדם הוא כאין מול גדולת השי"ת עם כל זה הוא ית' משתדל עליו ושואל ממנו לקיים רצונו למען יוכל להיטיבו באחריתו²³ [ועי"ז יראה את טובו ואהבתו אלינו].

ויש לדעת דלא די בעצם עמל לימוד התורה וידעיתה אלא צריך גם את נתינת הדעת להכיר על ידה את הדברים הללו, שבלי זה יתכן להיות אף למדן וידען בתוה"ק בעל הנאה שכלית מלימודה מבלי להרגיש את גדלות השי"ת וטובו ואהבתו הנגלית לאלו המתבוננים בכך²⁴.

וההתבוננות השניה היא ב"פעולותיו", והרחיב הר"מ הדבר יותר בהלכותיו [יסוה"ת ב, ה] וז"ל "והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול..." ומדויק בדבריו שיש ב"פעולותיו" שני חלקים: חדא- להתבונן במעשיו, ונראית כוונתו הן למעשי הנסים הגבורות והנפלאות שעשה בעבר עם אבותינו משך כל הדורות והן במעשים ההווים לפרקים שניכרת בהם גדלותו וגבורתו [כאסונות טבע, צונמי וכיוצא"ב], ואידך- להתבונן בברואיו, והיינו התבוננות במציאות העולם הנגלה לעינינו על כל חלקיו ונבראיו, מהדברים הקטנים ביותר עד לגדולים ביותר²⁵, והתבוננות זו מתאימה היא גם לשאינם תופסי תורה²⁶.

²³ הטבת השי"ת מפורשת היא במקרא מלא [דברים יב] ועתה ישראל מה ה"א שואל מעימך... לטוב לך, והספורנו שם הוסיף "...ולאהבה אותו, וזה תשיג בהתבוננך על דרכי טובו, וכל זה הוא שואל לטוב לך כדי שתזכה לחיי עולם". וראה לקמן סעיף ב שיש לנו מהתורה טובות נוספות המעוררות את רגש האהבה.

²⁴ וראה מש"כ הח"ח שם בסוף ההערה "הכלל היוצא מכל דברינו שע"י התורה אנו מכירים כבוד השי"ת שהוא עד אין חקר ואין תכלית ועי"ז יבוא האדם לידי אהבת השי"ת וכו' וזה שמתאונן הנביא ואמר הכהנים לא אמרו איה ה' ותופסי התורה לא ידעונו והיינו שאף שהם לומדים אינם מתבוננים מה היא התורה וממילא לא ידעו אותי". ויתרא מזה מציינו בנצי"ב [העמק דבר דברים ל, יד] שהצריך אף את הרצון להגיע לכך "...שיהיה הרצון והתשוקה להגיע לזה [לאהבתו ית'] דבלא תשוקת הלב ודאי יש הוגה בתורה ואינו טועם טעם אהבת השם מבלי משיים לב אבל בשום לב לכך מתעורר עי"ז אהבה עזה".

²⁵ ומצינו שתי התבוננויות אלו [מעשיו וברואיו] להדיא בחובה"ל [שער אהבת השם פ"ג] בביאור הדרך להגיע אל אהבת האלוקים. ²⁶ וראה דוגמאות להתבוננות בחכמת הבריאה שהביא הגה"צ רבי אביגדור מילר זצ"ל בספריו [אור עולם, תורת אביגדור, שערי אורה ועוד, ובפרט בספרו לאן]. ויש לדעת דלא סגי בראיית הדברים ואף לא בהתפעלות בעלמא מהם כל שלא תהיה נתינת דעת על השי"ת שבראם ונתינת דעת על החכמה המופלאה המתגלית למתבונן בזה, וכלשון הרמב"ם "ויראה מהם חכמתו וכו'". [ולכא' לתכלית השגת רגש ההתפעלות מוטב יותר להעמיק בהתבוננות בחכמה הטמונה בדבר אחד מאשר להרחיב ההתבוננות בדברים רבים שאז היא בפחות עמקות וממילא טבעה בדרכי שפחות מעוררת את האהבה].

ב. העבודה היותר קרובה אלינו

אכן גם עם שתי התבוננויות אלו רבים מאתנו [ואף מתופסי התורה] מרגישים קושי להגיע לרגש האהבה.²⁷ אמנם מצינו עוד שתי התבוננויות הקלות יותר לעשותן ושוות הן לכל נפש :

האחת - הסמ"ג [מצוה ג'] וחובה"ל [שער הבחינה] ועוד ראשונים כתבו **שיתבונן האדם בריבוי וגודל טובותיו ית' עימו** שהתבוננות זו מביאה היא להרגשת הכרת הטוב כלפיו ית' ועי"ז לאהבתו, ויתבונן הן ביצירתו והתמדת העמדת גופו על תפקודו התקין²⁸, והן בשאר טובותיו ית' עליו בכל דרכיו ועניניו²⁹,

ובכלל זאת היא ההתבוננות בטובה העצומה של נתינת התורה לנו שהיא כוללת את כל הטובות שבעולם.³⁰

ונראה להוסיף שכל שבשעת הנאה מאיזה דבר [או לאחריה טרם שתפוג הרגשתה] יתבונן וישיב אל ליבו שהנאתו זו היא ממנו ית' ירגיש ממילא הכרת הטוב ועל ידה אהבה אליו ית', [וראה דוגמא בהערה³¹], ובכלל זאת הזוכה להרגיש מתיקות ועריבות התורה ומשיב לליבו שזה ממנו ית'³².

השניה - ההתבוננות בעוצם אהבתו ית' לישראל בכלל ולכל אחד ואחד מישראל בפרט מביאה להתעוררות רגש האהבה אליו ית' אף קודם להכרה שקיבל איזו טובה ממנו, וכמו שמצינו באהבת איש לרעהו שכמים הפנים לפניו כך לב האדם לאדם.³³

והדרך להגיע לזה היא בשני אפנים : א. לימוד דברי חז"ל המודיעים אהבתו אלינו³⁴ [ועיקר התעוררות

²⁷ **אכן** יש לדעת שגם המתבונן בדברים הנ"ל ואינו מגיע לרגש האהבה מ"מ יתכן שאם יחזור ויתבונן שוב ושוב יתעורר לבו כמ"ש האור החיים הק' [הו"ד לעיל הע' 4] "**שיתמיד** שימת הדברים על לבו וכו' ירוץ לבו לאהבת השם" וכ"כ בספר שערי אורה [וועדים מהגה"צ רבי אביגדור מילר זצ"ל ח"א עמ' עז] "ולכן יש צורך גדול להתלמד ולקנות הדרך של חינוך בזה ואז ברבות הפעמים כשיעשה כן פעם אחר פעם יגיע לתועלת נפלאה" עיי"ש שמדריך לזה.

²⁸ והרחיבו בזה הראשונים ז"ל והוסיף עליהם בספר חיי עולם ח"א פ"א וח"ב פ"ב, עיי"ש בדבריו הנפלאים.

²⁹ וכדכתב המסילת ישרים רפ"ח "אין לך אדם באיזה מצב שימצא וכו' שלא יראה נפלאות וטובות רבות במצבו וכו' "עיי"ש.

³⁰ ראה חוה"ל שער חשבון הנפש פ"ג חשבון הרביעי שהרחיב בחיוב הכרת הטוב על נתינת התורה אשר נותנת לאדם את חיותו בשני העולמים.

³¹ דוגמא לדבר היא "לתפוס" את ההנאה המצויה מאכילה בשעת אכילתו כשנהנה או בסמוך לאחריה [טרם שתפוג הרגשתו הטובה] ולשייך אותה אליו ית' עיי"ש שיזכיר לעצמו כי הנאתו זו היא ממנו ית'. ויותר נקל הדבר לחברו לפעולה מעשית קבועה כגון בבואו לברך על מזונו שאכל [שאז אינו מוטרד מתאווה למאכל וגם עצם הברכה האחרונה היא כבר התיחסות של תודה אליו ית' על הטובה שבמזונו ולא נותר לו אלא רק להקדים לה התבוננות בהנאתו ובמי עומד מאחוריה], וככל שיעצור ויוסיף להתבונן בה הן בחלק ההנאה שבמעשה האכילה והן בזה שבתחושת השובע והן בזה שבידיעת התועלת שמגיע לגופו מאכילה זו, תגדל הנאתו וממילא יוסיף כח באהבה אליו ית'. [ויכול עוד להגדיל יותר את הרגש הכרת הטוב עיי"ש שיחשוב איך היה מרגיש עתה אם לא היתה לו אפשרות לאכול].

³² והנאה זו אף יותר קל לקשרה לנותן התורה מאשר לקשר אליו ית' את שאר הנאות עוה"ז.

³³ ראה בחוה"ל שער חשבון הנפש פ"ג חשבון הי"ד שהרחיב בזה, וכ"כ המסילת ישרים [פכ"א] "ובהתבוננו על רוב חסדיו עמנו ועל **גודל אהבתו ית' לישראל** וכו' **ודאי** שתתלהט בו אהבה עזה". וראה בחוט המשולש [תולדות רע"א] שהביא משמו טעם שמוקדמת וסמוכה ברכת אהבה רבה לקריאת שמע משום שהכרתנו באהבתו ית' אותנו תביא אותנו לקיום "ואהבת", וראה בסידור היעב"ץ בביאור ברכת אהבה רבה שכתב "והיודע מה שמוציא בשפתיו בחתימת ברכה זו איך לא יתלהב באהבת קונו וכו' [כשיחשוב שהשם הוא] אוהב אמיתי מאין כמוהו שאינו צריך לאהבת אדם שיחניפנו באהבתו ואהבתו נאמנה מאוד קיימת וחזקה בלי ערך וכו' ".

³⁴ כמו שמצינו בנוסח התפילה אהבת עולם-אהבה רבה אהבתנו, ובזוה"ק [שמות ה, ב] "אלמלי הווי ידעין בני נשא רחמימותא דרחים קב"ה לישראל הווי שאגין ככפיריא למרדף אבתריה" עכ"ל. ובראשית חכמה שער האהבה פ"ז האריך במקורות רבים מחז"ל להראות גודל אהבת הקב"ה לישראל. וכתב הח"ח [שם עולם פ"ב] בבאור אחת הדרכים להגיע לאהבת השם שיתבונן האדם בתוה"ק ויראה שהשייטת עם כל גדולתו קורא לו ומשתדל עליו על מנת להיטיבו עיי"ש, וראה עוד באבן עזרא [דברים יד, א] עה"פ בניס אתם להשם אלקיכם כתב "אחר שתדעו שאתם בניס להשם והוא אוהב אתכם **יותר** מאב לבן וכו'", ובספר מנוחה וקדושה [תלמיד הגר"ח מוולוז'ין] שער התפילה סי' ח הרחיב בזה וכתב "כמה גדולה האהבה שאבינו שבשמים אוהב אותנו כאמרו אהבתי אתכם וכו' כי אהבת האב לבנו אינה נקראת בשם אהבה נגד אהבת השם לנו כמו שהוא באין סוף כך אהבתו באין סוף".

ואהבת הקב"ה היא לא רק לכלל ישראל אלא גם **לכל יחיד ויחיד בפרטות** וכמ"ש האבן עזרא הנ"ל בביאור הקרא דאיסור לא תתגודדו דקאי על כל יחיד ויחיד, ובחוה"ל שער הבטחון פ"ג בביאור ההקדמות הנצרכות לאדם לדעת על מנת להגיע לבטחון שלם באלקים כתב "הראשון, שהבו"ית מרחם על האדם יותר מכל מרחם וכו'" והוא קאי על כל אדם, וכתב המנוחה וקדושה [שער התורה סי' כ' בהדרכתו לנער בר מצוה] "ואין לך בעולם אוהב כאהבת אלקיך אותך", וכתב הח"ח [שער הזכירה פ"ב] "כידוע

הלב תושג ע"י חזרה עליהם שוב ושוב].

ב. התבוננות האדם ביחס השם אליו בהשגחתו הפרטית שעליו הן בהחלצותו מרעות והן בזכייתו בטובות³⁵ ודבר זה נשקף בפרט בדברים קטנים שאינם הכרחיים לחייו³⁶. ומכיון ששתי ההתבוננויות הללו הן היותר קלות לעשותן נראה שהן תחילת העבודה המעשית בעבורנו³⁷.

ודע שעיקר התעוררות רגש הלב היא ע"י המוחש ועיצה טובה שיתבונן וימחיש לעצמו ממאורעות חייו, הן **בהחלצותו מרעות**- שיצייר בעיני רוחו אילו הרעה היתה באה עליו או נשארת כמה היה מצטער בגינה, וממילא יכיר כמה חסד וטובה גמל עימו השי"ת בהעבירו אותה ממנו, והן **בזכייתו בטובות**- שיחשוב על אותן טובות שקיבל מהשי"ת וסיפוק צרכיו השונים אילו היו מגיעות לו ע"י איזה אדם [ובפרט אם יצייר לעצמו אדם מסוים שהעניק לו טובות] כמה הכרת הטוב ואהבה היה מרגיש אליו. ולאחר שיתעורר הרגש יפנה אותו לבוי"ת³⁸. **ויש לדעת** שבלי התבוננויות אלו יקשה מאוד על האדם להגיע לקיום מצות אהבת השם³⁹.

וישנה עיצה מעשית לחזק השפעת התבוננויות אלו והיא לבטא בפה את תוכן ההתבוננות, כמו לומר להשם את הכרת ההטבה שמוצא בדבר ואת תודתו על כך, שכן הוספת דיבור למחשבה מגדילה את

הדקב"ה אוהב לאדם יותר משהאדם אוהב את עצמו", וראה עוד סנהדרין מו. 'אמר רבי מאיר בשעה שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי אם כן המקום מצטער על דמם של רשעים [שעברו על החמורות במזיד והתראה] שנשפך קל וחומר על דמם של צדיקים'.

³⁵ וכתב הגה"צ רבי חיים פרידלנדר זצ"ל [בקונטרס הבה נראה את יד השי"ת, אות ב] שכפי שהאדם רוצה ומחפש לראות את יד השם כך יזכה לראותה בגילוי יותר, ע"ש.

³⁶ שדווקא בדברים הקטנים ניכר יותר יחס אהבה, שאין דרך לטרוח בהם עבור מי שאינו אוהב אלא רק בדברים הגדולים הנחוצים לחייו. ונמצא שע"י התבוננות בטובות יכול לעורר האהבה הן מכח הכרת הטוב [וככל שתגדל הטובה כך תגדל הכרת הטוב] והן מגילוי היחס של אהבתו ית' שנשקף מטובות אלו [ובזה יתעורר יותר דווקא מהטובות ה"קטנות"].

³⁷ הנה הרמב"ם לא הביא, ואפשר ליתן טעם משום שאינן מביאות לדרגה העליונה שבאהבה וכדמשמע בחובה"ל שער אהבת השם פ"ב שמנה שלושה אופנים לאהבת השם: האחד - בעבור הטבתו לו וחסדו עליו, השני - מפני שהוא עובר על פשעיו ומוחל ומכפר לעונותיו, והשלישי - שאוהב להשי"ת מחמת שהוא נכבד וגדול ומרומם, ועל אופן השלישי הזה כתב "וזאת היא האהבה הזכה באלקים ית'". ויותר מזה מצינו במפרש על הר"מ [יסוה"ת רפ"ב] שכתב "והחלק הראשון הוא אהבה שהיא תלויה בדבר ואין זה משובח באהבת הנברא לבורא שיהיה אדם אוהב אותו בשביל שהוא נותן לו חיים ממון ובנים, מפני שבשעה שנותן לו הוא אוהבו ובשעה שימנע ממנו תבטל האהבה וכו' " עיי"ש, וכן כתב במס"י פ"ט "והנה זאת ודאי שאהבה זאת צריך שלא תהיה אהבה התלויה בדבר דהיינו שאוהב את הבוי"ת על שמיטיב אליו ומעשירו ומצליח אותו, וכו'".

ומי"מ נראה שאין בכוונתם לשלול לגמרי דרך זו להשגת האהבה, אלא רק לסייג שאין ראוי שתהיה לבדה בלי זולתה, וראה מס"י [רפכ"א] שהזכיר התבוננות בחסדי השם בתוך שאר ההתבוננויות המביאות לאהבה [הו"ד בהערה 33].

³⁸ וז"ל הפלא יועץ [ערך אהבה] "דרך האדם לאהוב את האיש אשר יראה הנאה ממנו אפילו הנאה מועטת וכ"ש אם תהיה הנאה מרובה כ"ש אם אותו איש נותן לו כל פרנסתו ודי מחסורו וגומל עימו חסדים טובים וכו' על אחת כמה וכמה אהבה כפולה ומכופלת ראוי לאהוב את הבורא אשר כל הטובות שבעולם וכו' כולן הן ממנו ית' " עיי"ש,

עוד כתב חוה"ל הנ"ל "וכל רחמים וחמלה שיהיה מזולתו עליו כולם הם מרחמי הא-ל וחמלתו עליו", ומבואר בדבריו שכל רחמים וחמלה שזוכה אדם לקבל מזולתו זה הודות לרחמי ה' ואהבתו אליו שעורר בלב זולתו לרחם עליו ולהטיב עמו. ונראה לפי"ז עצה נוספת לאדם שיעצור לפרקים ויחשוב על גילויי הרחמים והחמלה שזכה לקבל מעודו מזולתו וישיב לליבו שמהשי"ת באו לו, מחמלתו ואהבתו אותו. [ומה מתאים הדבר לחשבו בברכת מודים בתיבות הטוב כי לא כלו רחמך... ויועיל הרבה גם להרגשת הלב בתפילה].

עוד עצה לאהבת השם כתב הסטייפלער בברכת פרץ [פרי' ויקרא] עפ"י דברי המסילת ישרים סופ"ז שהתנועה החיצונה מעוררת את הפנימית כך שהתנדבות לוותר משלו למען חבירו מעוררת אהבתו אליו, וכמו כן ע"י פעולת התנדבות להיות מוותר משלו לש"ש בשביל כבודו ית' תתעורר בלבו אהבה באמת והתקשרות להשי"ת, לתורתו. עיי"ש. [ונראה להוסיף שכל תוספת מאמץ בקיום מצוותיו ית' מתוך מחשבה שעושה זאת למענו ית' השפעתה לעורר רגש אהבת השם].

³⁹ כתב הרמב"ם סוף ה"ל תשובה "ועפ"י הדעה תהיה האהבה אם מעט מעט ואם הרבה הרבה" עכ"ל ומשמע שא"א שתהיה האהבה בלי שידע והיינו שעליו להתבונן בידעת השי"ת שהיא מצוותיו ופעולותיו [כדלעיל אות ה]. וכ"כ המסילת ישרים [בהקדמה] "האהבה כמו כן, אם לא נשתדל לקבוע אותה בלבבנו בכח כל האמצעים המגיעים אותנו לזה, איך נמצאה בנו? מאין יבוא הדבקות וההתלהטות בנפשותינו עמו ית' ועם תורתו אם לא נשעה אל גדולתו ואל רוממותו אשר יוליד בלבנו הדבקות הזה?", וכבר עורר הח"ח [שם עולם, שער החזקת התורה פי"ב] על חסרון ההתבוננות וז"ל ובעו"ה אנו קורין בכל יום ואהבת את וגו' ואין אנו רואים להתבונן שנגיע לאהבת השם, ובקריאת ואהבת לבד בודאי אינו מקיים המ"ע הזו כמו שאינו מקיים מצות תפילין באמירת וקשרתם, והיצה"ר מטעה אותנו בזה. עכ"ל.

אהבה על הבריות

הנה כל דברינו עד כאן נסובו על גדריה ואופן קיומה של מצות אהבת השם שבהרגשת הלב, אך יש עוד חלק מעשי במצוה זו⁴¹ המבואר בסה"מ להרמב"ם⁴² וז"ל "וכבר אמרו שמצוה זו כוללת גם כן שנדרוש ונקרא האנשים כולם לעבודתו יתעלה ולהאמין בו, וזה כי כשתאהב אדם תשים לבך עליו ותשבחהו ותבקש האנשים לאהוב אותו וזה על צד המשל כן כשתאהב הא-ל באמת...בלא ספק תדרוש ותקרא הכופרים והסכלים לידיעת האמת אשר ידעת אותה ולשון סיפרי ואהבת את השם וכו' אהבהו על הבריות כאברהם אביך שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן..."⁴³.

ונראה דכל שמרגיש בליבו רצון שכולם יכנסו לעבודתו ית' ויאהבוהו כבר הוי ראייה לאהבתו את השם⁴⁴ ומה שאינו פועל בזה למעשה אינו ראייה להעדר האהבה, כי יתכנו מניעות רבות להוצאת האהבה לפועל באופן זה אף למי שאוהב. [והגם שאהבה גדולה מתגברת על מניעות גדולות מ"מ נראה (כדלעיל אות ד') דיש קיום למצוה גם בשעור קטן של אהבה כל שהגיע למשהו מהרגשה זו].

עוד נראה שגם מי שאינו מרגיש בליבו שום רצון שהכל יאהבו ויעבדו את השי"ת מ"מ אינו עובר בביטול העשה דאהבה כדנתבאר לעיל [אות ו] שבחוסר קיום רגש האהבה אין עבירת ביטול, ודכותיה בנידו"ד דהוא תולדת האהבה⁴⁵. אך יש בזה גילוי של חסרון גדול כנ"ל סוף אות ו'. וראה בהערה אופן נוסף של קיום אהבהו על הבריות בדרך דממילא⁴⁶.

ולסיום אליך לומד יקר, אחרי המבואר שמצות אהבת השם היא ביד כאו"א לקיימה לפי ערכו, חשוב נא כמה זמן וטורח אתה משקיע בהידורי מצות [ולדוגמא ד' מינים אף בשנה שהיא רק מדרבנן] כאשר כאן באפשרותך לקיים ללא טירחא וללא שום הוצאה מצות עשה גמורה מה"ת שהיא אף מהעיקרים שנבראת בעבורם, ולכך עליך רק להקדיש כל יום [כמעט] זמן קצר [אפילו קצר מאוד] להתבונן בדברים המעוררים את האהבה.

⁴⁰ וראה כע"ז בחינוך [שסד] ובמבי"ט [בית אלקים רפ"ג] בטעם וידיי פה. והרוצה להעצים יותר את השפעת ההתבוננות על לבו ייחד מחברת לרשום בה את הדברים. [ועוד יועיל לו שיוכל בנקל לחזור ולהתבונן].

⁴¹ וזה מלבד שאר דרשות חז"ל [ברכות פ"ט וספרי] הביאם בספר עבד המלך עה"ת להגר"ש הומינר זצ"ל.

⁴² וכ"כ החינוך [מצוה תיח] והח"ח [סה"מ הקצר וכן בהקדמת קונטרס חומת הדת]. וצ"ב אמאי לא הזכירו הר"מ בהלכותיו.

⁴³ ואף דפשיטה דלשון הסיפרי אהבהו על הבריות היה משמע דהכוונה לקרב הבריות לרגש האהבה דווקא, מ"מ מדויק בלשונות הר"מ "נקרא האנשים כולם לעבודתו יתעלה ולהאמין בו" "תקרא הכופרים לידיעת האמת" דהכוונה היא לעצם האמונה בו ית' ולעבודתו. [ואפשר דטעמא דמלתא משום שבה בהכרח כבר ישנה איזו התקרבות לרגש האהבה].

⁴⁴ אף דהרמב"ם העמיד את תולדת האהבה על אופן המעשי לקרוא לאנשים ולא הסתפק בכך שיהיה שם רק רצון לקרוא לאנשים, מ"מ נראה לכאוי' שדיבר בהווה שכך הוא טבע האוהב, אך הקריאה בפועל אינה לעיכובא שכן יתכנו גם אצל האוהב מניעות רבות לכך [ובפרט בדורותינו שרבתה הכפירה והדעתנות המונעת פעמים הרבה קריאת האנשים לעבודתו].

⁴⁵ ולפי מה שנתבאר לעיל בדברי החינוך שביטול האהבה הוא רק כשעושה דבר ההפכי לה אפשר דה"נ הבטול הוא במי שפועל ביודעין להרחיק אנשים מהשי"ת.

⁴⁶ הנה הרמב"ם דיבר על הדרך לפעול באופן ישיר להאחיב את השי"ת על הבריות, ומצינו עוד דרך להאחיבו ית' באופן דממילא והוא בברייתא שבגמ' [יומא פו]. ואהבת את השם אלקיך שיהא שם שמים מתאהב על ידיך שיהא קורא ושונה ומשמש ת"ח ויהא משאו ומתנו באמונה ודבורו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו אשרי פלוני שלמד תורה וכו', והיינו שהתנהגות שותומ"צ באופן המעורר כבוד מביאה את הרואים להעריך ולכבד את תורתו המביאה אותו להנהגה זו, ועי"ז ממילא מוסיפים בהערכה וכבוד לנותן התורה שיש בה בהכרח איזו תוספת באהבה אליו ית'.